

Сучасні маркери ідентичності українців за матеріалами міста Вішеу де Сус повіту Марамуреш

Павло Леню

УДК 316.347.001.361(498.41=161.2)

Pavlo Lenio. Modern Markers of Identity of the Ukrainians (Based on the Materials of Visheu de Sus City of Maramuresh District). The article refers to the identity of the population of city Visheu de Sus (Romania) in which living representatives of four nationalities: Ukrainian, Hungarians, Germans and Romanians.

Pavlo Lenio. Markerii moderni de identitate a ucrainenilor conform materialelor din oraşul Vişeu de Sus judeţul Maramureş. În articol sunt analizate problemele de identitate a populaţiei oraşului Vişeu de Sus (România), ce constă din reprezentanţi a cinci naţionalităţi: români, germani, maghiari, ucraineni şi romi.

Упродовж 2002–2009 років було здійснено етнографічні експедиції в населені пункти Румунії, що були присвячені вивченню життя місцевих українців. У ході досліджень увагу було зосереджено на етновних, етнокультурних процесах сучасної Мараморощини. Попередні результати цих студій знайшли відображення в кількох наукових працях [2–9]. У полі нашого зору опинилося населення тринадцяти етнічних українських сіл¹, де українці і сьогодні становлять значну або домінуючу частину. Усюди ми спостерігали ідентичну картину – представники старшого покоління (45–50 років і старші) намагаються зберегти рідну мову та підтримувати традиції предків (насамперед святкові обряди). Однак реалії життя: державна політика у сфері освіти, діяльність румунських ЗМІ, байдуже ставлення української держави до культурних потреб українців Румунії тощо – спричиняють поступову асиміляцію цих людей (особливо це стосується молоді). Слід констатувати, що ситуація не видається безнадійною, ще не пізно сприяти розвитку ситуації, за якої жителі українських сіл Румунії є патріотами батьківщини й одночасно залишаються прихильниками своєї етнічної належності. Проте для успішного вирішення цих проблем необхідні домовленості на міждержавному рівні.

Улітку 2008 року ми відвідали містечко Вішеу де Сус (Vişeu de Sus – «Верхне Вишово») повіту Марамуреш, яке не належить до етнічних українських земель румунської Мараморощини. На відміну від попередніх експедицій, цього разу нам випала нагода вивчити особливості ідентичності українців населеного пункту, де вони компактно проживають поряд з представниками інших етнічних спільнот – румунами, угорцями, німцями. Інструментарієм дослідження слугували відео-, фото-, аудіозасоби фіксації даних, анкетування та особисте спілкування з респондентами.

Перша історична згадка про Вішеу де Сус припадає на 1362 рік [11]. За статистичними даними 2004 року, його населення становило 16 930 мешканців. Динаміка демографічного розвитку свідчить, що містечко чітко реагує на зміни політичного та економічного клімату (1956 р. – 13 956 осіб, 1966 р. – 16 601 особа, 1977 р. – 20 205, 1992 р. – 19 167, 2002 р. – 16 879 осіб). Більшість жителів (14 102 особи) за віросповіданням є православними (по-місцевому – ортодоксами). Римо- та греко-

католиків відповідно 1884 та 605 вірних. До різних течій протестантів себе відносять приблизно 250 людей. Населення Вішеу де Сус за етнічним складом ділиться на румунів (14 878 осіб); німців (1114 осіб); угорців (530 осіб); українців (274 особи) [12]; ромів (циган) (70 осіб) та інших (14 осіб).

Українці (русини), як і німці (шваби, або т. зв. «ціпцери»), з'явилися тут у XIX ст. (прибували цілими сім'ями), займалися вирубкою лісу та переробкою дерева. Заселяли присілок (тепер – мікрорайон) Васер (з нім. – «вода»), назва якого походить від однойменної річки, яка там протікає. На початку XX ст. в містечку проживала майже тисяча українців. Із часом вони піддалися активній асиміляції (чим відрізняються від німців містечка, які зберегли рідну мову та специфіку традиційної культури). Під час останнього державного перепису (2002 рік) у мікрорайоні Васер (населення – 800 осіб) українцями себе назвали трохи більше двох сотень. На відміну від українських сіл Мараморощини (див. прим. 1), у Вішеу де Сус немає школи з українською мовою викладання, а діяльність представників українських політичних та культурницьких організацій (Союз українців Румунії, Демократичний союз українців Румунії) майже непомітна.

Упродовж двох неповних днів ми з колегою (автор статті та Михайло Зан) провели спілкування приблизно із шістьдесятьма респондентами різного віку, більшість з яких мали українське походження. Серед опитаних в основному були жінки та діти, оскільки багато дорослих чоловіків виїхали на заробітки до західноєвропейських країн – Іспанії, Португалії, Франції, Італії, Греції тощо.

Усіх наших співрозмовників можна беззастережно поділити на дві групи:

1) ті, хто позиціонує та маніфестує себе українцями. Їх ідентифікація визначалася мовою та національним походженням, хоча немало з них не знають мови батьків-українців. Це переважно представники старшого та середнього покоління (віком від 40 років) з українськими іменами. Серед них: Євдокія Мандокі (1951 р. н.), Марина Петрашук (1936 р. н.), Гафія Сурган (1933 р. н.), Іван Роман (1973 р. н.), Розіка Данчі (1969 р. н.), Ілля Гібуш (1939 р. н.), Іван Микитюк (1937 р. н.), Ірена Микитюк (1941 р. н.) та ін.²;

2) ті, хто вважає себе румунами (за мовою, вихованням, свідомістю), незважаючи на те, що один чи обоє батьків – українці (це переважно молоді люди 18–35 років). До цієї групи, зокрема, належать: Адріан Град (онук згаданих Івана та Ірени Микитюків, 1989 р. н.), Іван Буковські (1981 р. н.) та ін.³



Ірена (1941 р. н.) та Іван (1937 р. н.) Микитюки. Одяг на їхній весільній світлині та одяг на Ірені зроблений нею власноруч. 2008 р. Світлина П. Леню

Траплялися також інформатори, які не вписувалися в цей поділ. Ідеться про респондентів (українців за походженням), які при переписі населення зазначили себе румунами. Утруднювало розуміння ситуації й те, що багато з них фактично не усвідомлювали різниці між поняттям «етнія» (національність) та громадянством, що свідчить про недосконалість переписної анкети 2002 року. Завдяки цьому до представників титульного (румунського) етносу було зараховано значно більше людей, ніж є насправді.

Щоб прояснити ситуацію з етнічною належністю респондентів, нам довелося розбиратися на конкретних прикладах, зокрема цікавитися: «Як Вас називають румуни та угорці?» чи «Яка у вас рідна мова?» тощо. І тоді з'ясувалося, що вони – українці, оскільки так їх ідентифікують і сприймають сусіди. Рідною мовою для них є українська (дехто навіть уміє читати), але оскільки в школі викладали румунською, то легше читати та писати нею. Логічно, що виникла проблема, ким вважати цих людей – румунами чи українцями, адже при переписі вони зазначають одне, але з розмови випливає, що це не зовсім так. Легше було з категорією респондентів, які розуміли різницю між поняттями громадянство та етнічна належність і які, попри українське коріння, усе одно визначали себе румунами. Можна згадати, наприклад, Івана Рознійчука (1960 р. н.), Ралуку Данчі (1991 р. н., онука згаданої Євдокії Мандокі та донька Розіки Данчі)⁴. У випадку з останніми це був свідомий вибір національності, хоча і тут у нас виникали сумніви, чи не є це проявом «архетипу» справжнього українця (казати одне, думати інше, а робити третє) [10, с. 317]. Тим більше, що сусіди-румуні та угорці чи німці не завжди

визнавали цих «свідомих румунів» саме румунами, радше українцями.

Відповідь на такі запитання зазвичай дають етнічні маркери, однак у Васері вони себе відкрито не проявляють. Значна частина населення цього мікрорайону бі-, а то й трилінгви, оскільки володіють на однаковому рівні українською, угорською та румунською мовами (зокрема, згадані Іван Микитюк, Іван Рознійчук, Євдокія Мандокі та інші). Звичайно, можна запитати, якою мовою респондент спілкувався в дитинстві, однак дорослі у Васері українською користуються хіба що вдома, а от на роботі чи в місті майже завжди говорять румунською чи угорською. Українські традиції та обряди також фактично не підтримуються. Щодо матеріальної культури, то варто зазначити, що деякі жінки володіють технікою ручної роботи (Євдокія Мандокі, Ірена Микитюк). У їхніх виробках (рушники, фіранки, покривала, вишивані сорочки тощо) проявляється специфіка українських кольорів, візерунків, але це ремесло поступово занепадає – немає кому передати майстерність, усе витісняє фабричне виробництво. Православна віра не відіграє ролі оберегу української етнічності, оскільки це рідна віра і для румун (у православній церкві мікрорайону службу проводять румунською мовою). Антропологічні відмінності також не завжди вказують на належність людини до певної національності: у Васері нам траплялися блондини-угорці (чоловік Євдокії Мандокі Міклош) і дуже смагляві брюнети-українці (згаданий Іван Рознійчук). Своїх дітей вони називають неслов'янськими іменами, хоча це не показник, оскільки і в Україні останнім часом помітне зростання популярності імен західного або іншого неукраїнського походження, як-от Даниєлла, Еріка, Нікіта тощо.

Незважаючи на формальні ознаки румунізації, місцеві українці відрізняються від інших. У розмові, навіть румунською мовою, відчувалася відмінність цих людей від румунів, угорців чи німців. Це закономірно, якщо враховувати, що люди в повсякденні діють у межах підсвідомого (ментального) автоматизму, коли їхня поведінка повністю керується певними поведінковими стереотипами, що мають етнічну природу. Навіть свідомо перемінивши етнічну ідентичність, тобто самосвідомість, людина не в змозі змінити своє етнічне підсвідоме, яке виявляється в особливостях мовлення [1, с. 155], способах реакції на події, ставленні до інших людей та відповідях на їхні дії, різних побутових дрібницях, підсвідомих орієнтаціях та симпатіях тощо. Враховуючи це, ми вирішили дослідити специфіку поведінки та реакцію інформаторів на певні подразники, у яких могло проявитися їхнє етнічне підсвідоме. Оскільки етнічні маркери (мова, релігія, традиційна культура) в середовищі українців Васера фактично не відіграють своєї ролі, то перед нами постало завдання – вловити їхню «українськість» (якщо вона існує) за допомогою інших засобів.

Застосувавши методику дослідження на основі шкали Е. Богардуса, ми отримали цікаві результати. Попередні підсумки засвідчили, що ті, хто назвали себе румунами (але мають українське коріння), насправді думають і діють, як і їхні земляки – «усвідомлені» укра-

інці. Це проявилось навіть у випадках, коли респондент не володів українською мовою (мовою батьків), наприклад, у Ралуки Данчі. Усім шести десяткам опитаних по черзі задавали однакові запитання: «Чи може “угорець”, “німець”, “румун”, “українець”, “циганин” бути для Вас “другом / сусідом / колегою / примарем” (головою міста, села)?». За кількома винятками (ми з’ясували, що тоді були наявні якісь особисті причини нелюбові до німців чи угорців), відповіді були тотожними. Українці толерантні до всіх, окрім циган, та навіть з ними нерідко допускаються всі соціальні зв’язки (дружити, бути колегою, сусідом), крім одруження та головування над селом. Коли ж ми ставили такі питання етнічним угорцям чи румунам, німцям, відповіді різко відрізнялися. Румун не хоче бачити примарем міста чи села нікого, крім румуна. Угорець, крім угорця, допускає на цій посаді румуна. Так само і німець. При виборі іноетнічних друзів румуни, угорці та німці значно вибагливіші та обережніші, ніж українці, однак нерідко допускають останніх до свого кола. Румуни охоче одружуються з українцями, що для угорців та німців трапляється набагато рідше. Цьому, імовірно, сприяє релігійна належність: православні румуни та українці легше сходяться в сімейному житті.

Таким чином, спілкування з респондентами показало, що українців у містечку значно більше, ніж про це свідчать результати офіційного перепису населення (фактично кожен другий з опитаних місцевих українців при переписі зазначив себе румуном). Крім того, результати опитування підтвердили таку теорію. Етнічне підсвідоме формується в процесі виховання та соціалізації і є глибинною етнічною суттю як окремої людини, так і спільноти в цілому, у ході соціалізації важливу роль відіграє

сигнальна спадковість – первинне навчання дітей у родині, що відбувається на рівні несвідомого [1, с. 156]. Виховання в українській сім’ї сприяло формуванню етнічного підсвідомого українців Васера і в тих випадках, коли дитина не оволоділа мовою батьків. Таким чином, навіть декларуючи себе румуном і прагнучи ототожнитися з титульним етносом, людина залишається представником етносу своїх предків (чи народу батька або матері в змішаних шлюбах). Однак у процесі подальшої соціалізації на становлення людини впливає не тільки походження, але й безпосереднє етнічне оточення людини, умови життя в певній державі.

Компактне проживання українців у містечку Вішеу де Сус поряд з румунами, німцями та угорцями зумовлює асимілювання українців, яке не простежується у випадку німців та угорців. Тут важать політичні, соціальні та економічні чинники: умови життя, освіта, турбота держав про представників свого титульного етносу за межами батьківщини тощо. Німці та угорці містечка Вішеу де Сус навпаки, підкреслюють свою ідентичність та «німецькість» чи «угорськість». Ці етноси втягнуті в процес консолідації своєї нації, незважаючи на те, що вони є громадянами Румунської держави.

Отже, можемо констатувати, що сучасне покоління українців Румунії (як і інших країн) поступово асимілюється. На прикладі українців Вішеу де Сус можна припустити що очікує інші населені українцями села Румунії. Громадянська ідентичність витісняє етнічну на другий план. Незважаючи на те, що елементи етнокультури та етнічне підсвідоме поки що зберігають відмінність українців від представників титульного етносу, неважко передбачити, що їхні діти й особливо внуки будуть ідентифікувати себе виключно румунами.

Література

1. Балушок В. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 153–162.
2. Зан М. Буття нашої діаспори: українці Сатумарського повіту (Румунія) // Сагратіса-Карпатики. – Ужгород : Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – Вип. – 14 : Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. – С. 330–332.
3. Зан М. Етномовні асиміляційні процеси в українській громаді Румунської Мараморощини (за матеріалами польових етнологічних досліджень) // Історичні студії : зб. наук. пр. з проблем давньої і середньовічної історії та етнології. – Ужгород : поліграфцентр «Ліра», 2008. – Вип. 2. – С. 122–144.
4. Зан М. Національна та етнічна ідентичність українців Мараморощини (Румунія): проблеми та перспективи // НТЕ. – 2006. – № 2. – С. 74–78.
5. Зан М., Леньо П. Українці Пряшівщини та Мараморощини на початку ХХІ ст. (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів) // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. – К. : УНІСЕРВ, 2007. – Вип. 23. – С. 46–50.
6. Король В. Народна демонологія українців Марамурешського повіту Румунії: перспектива досліджень // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність. – Cluj-Napoca : Editura Presa Universitară Clujană ; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – Р. 334–338.
7. Леньо П. Етнокультурні процеси в середовищі українців румунської Мараморощини // НТЕ. – № 3. – 2010. – 36–46.
8. Леньо П. Поліваріантність ідентичності українців повіту Марамуреш (соціально-антропологічні аспекти проблеми) // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність. – Cluj-Napoca : Editura Presa Universitară Clujană ; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – С. 296–302.
9. Леньо П. Українці повіту Марамуреш (польові спостереження) // Слобожанське культурне надбання : збірка статей учених з пам’яткоохоронної роботи. – Х. : Курсор, 2009. – Вип. 2. – С. 283–291.
10. Стражний А. Украинский менталитет: иллюзии, мифы, реальность. – К. : Издательство Подолина. – 2008. – 384 с.
11. Vișeu de Sus. Istorie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ro.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%9Feu_de_Sus#Istorie.
12. Vișeu de Sus. Demografie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ro.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%9Feu_de_Sus#Demografie.

Примітки

¹Українські села румунської Мараморощини: Поляни (Poienile de Sub Munte), Кривий (Repedea), Русково (Ruscova), Верхня Рівна (Rona de Sus), Бистра (Bistra), Красна (Crasna), Ремети (Remeți), Тиса (Tisa, колишній Миків-Вірішморт), Коштіль (Coștui), Кричунів (Crăciunești), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Bocicioiu Mare), Вишівська Долина (Valea Vișeului).

²Польові записи Леньо П. та Зана М. від

28.08.2008 та 29.08.2008. Інформатори: Євдокія Мандокі (1951 р. н.), укр., православ.; Марина Петрашук (1936 р. н.), укр., православ.; Гафія Сурган (1933 р. н.), укр., бапт.; Іван Роман (1973 р. н.), укр., православ.; Розіка Данча (1969 р. н.), укр., православ.; Ілля Гібуша (1939 р. н.), укр., греко-католик.; Іван Микитюк (1937 р. н.), укр., православ.; Ірена Микитюк (1941 р. н.), укр., православ.

³Польові записи Зана М. від 28.08.2008 та 29.08.2008. Інформатори: Іван Буковскі (1981 р. н.), румун, православ.; Адріан Град (1989 р. н.), румун, православ.

⁴Польові записи Зана М. від 28.08.2008 та 29.08.2008. Інформатори: Іван Рознійчук (1960 р. н.), румун, православ.; Ралука Данча (1991 р. н.), румунка, православ.